

MURAT BELGE
Tutunamayanlar ve Oğuz Atay

İletişim Yayınları 3664 • Murat Belge Toplu Eserleri 23

ISBN-13: 978-975-05-3952-7

© 2026 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2026, İstanbul

EDİTÖR Kerem Ünüvar

KAPAK Suat Aysu

KAPAK İLLÜSTRASYONU Seda Mit

KAPAK FOTOĞRAFI Ara Güler

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Celal Galip

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44870

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6/41

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 32 38

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No. 6

Bağcılar 34218 İstanbul • Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MURAT BELGE

Bir Dönüm Noktası Olarak

Tutunamayanlar
ve Oğuz Atay

MURAT BELGE 16 Mart 1943'te Ankara'da doğdu. İngiliz Erkek Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Aynı bölümde asistanlık ve doktora yaptı. 1969'da İngiltere'deki Sussex Üniversitesi'nde araştırmacı olarak bulundu. Christopher Caudwell ve Marksist estetik konulu teziyle 1980'de doçent oldu. Genç yaşlarda yaptığı William Faulkner ve James Joyce çevirilerinin yanı sıra 1964'ten itibaren *Yeni Dergi*, *Papirüs* gibi dergilerde çıkan eleştirileri, yorum yazılarıyla tanındı. Namık Kemal, Behçet Necatigil gibi yazarlar üstüne incelemeler yaptı. 1970'te *Halkın Dostları Dergisi*'nin kurucuları arasında yer aldı. 12 Mart 1971 muhtırasıyla başlayan darbe döneminde iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra 1974'te üniversiteye döndü. 1975'te *Birikim* dergisini kurdu. 1981'de YÖK'ün kuruluşunun ardından üniversiteden istifa etti. 1983'te İletişim Yayınları'nı kurdu, 1984'te *Yeni Gündem* dergisini çıkartmaya başladı. Denemelerini *Tarihten Güncelliğe* (1983), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (1992), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (1994) kitaplarında topladı. 1980'lerde Sadık Özben mahlasıyla düzenli olarak mizah yazıları yazdı. 1991'de Helsinki Yurttaşlar Derneği, Türkiye şubesini kurdu. 1997'de profesör oldu; 1995'ten bu yana Bilgi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde akademik çalışmalarını sürdürüyor. Marksist estetikten militarizme, edebiyattan yemek kültürüne, Osmanlı ve İstanbul tarihine dek birçok farklı alanda 26 tane kitabı ve çok sayıda makalesi yayımlandı. *Halkın Dostları*, *Birikim*, *Yeni Dergi*, *Yeni Gündem*, *Milliyet Sanat*, *Papirüs* dergilerinde ve *Cumhuriyet*, *Demokrat*, *Milliyet*, *Radikal*, *Taraf* gazetelerinde yazdı. Hale Soygaz ile evli.

Kitapları: *Tarihten Güncelliğe* (Alan, 1983; İletişim, 1997), *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* (Birikim, 1989), *Marksist Estetik* (BFS, 1989; Birikim, 1997), *The Blue Cruise* (Boyut, 1991), *Türkiye Dünyanın Neresinde* (Birikim, 1992), *12 Yıl Sonra 12 Eylül* (Birikim, 1992), *İstanbul Gezi Rehberi* (Tarih Vakfı, 1993; İletişim, 2007), *Türkler ve Kürtler: Nereden Nereye?* (Birikim, 1995), *Boğaziçi'nde Yahılar ve İnsanlar* (İletişim, 1997), *Edebiyat Üstüne Yazılar* (YKY, 1994; İletişim, 1998), *Tarih Boyunca Yemek Kültürü* (İletişim, 2001), *Başka Kentler, Başka Denizler 1* (İletişim, 2002), *Yaklaştıkça Uzaklaşıyor mu: Türkiye ve Avrupa Birliği* (Birikim, 2003), *Osmanlı: Kurumlar ve Kültür* (Bilgi Üniversitesi, 2006), *Başka Kentler Başka Denizler 2* (İletişim, 2007), *Genesis: "Büyük Ulusal Anlatı" ve Türklerin Kökeni* (İletişim, 2008), *Sanat ve Edebiyat Yazıları* (İletişim, 2009), *Balkan Literatures in the Era of Nationalism* (Jale Parla ile birlikte, 2009), *Sadık Özben'in Toplu Eserleri* (Helikopter, 2010), *Başka Kentler, Başka Denizler 3* (İletişim, 2011), *Edebiyatta Ermeniler* (İletişim, 2013), *Başka Kentler, Başka Denizler 4* (İletişim, 2014), *Militarist Modernleşme-Almanya, Japonya ve Türkiye* (İletişim, 2014), *Linc Kültürünün Tarihsel Kökeni: Milliyetçilik* (Agora, 2006; Berat Günçikan ile söyleşi), *Step ve Bozkır - Rusça ve Türkçe Edebiyatta Doğu-Batı Sorunu ve Kültür* (İletişim, 2016), *Şairaneden Şiir-sele / Türkiye'de Modern Şiir* (İletişim, 2018), "Siz isterseniz..." - *Popülizm Üzerine Yazılar* (İletişim, 2018), *Sanat ve Edebiyat Yazıları II* (İletişim, 2019) *Başka Kentler, Başka Denizler 5* (İletişim, 2025).

Çevirileri: *Hegel Üstüne*, W.T. Stace, *Martin Chuzzlewitt*, Charles Dickens, *Döşegimde Ölüirken*, William Faulkner, *Ağustos Işığı*, William Faulkner, *Ayı*, William Faulkner, *Dublinliler*, James Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*: James Joyce, *Arabadakiler*, Patrick White, *1844 Elyazmaları*, Karl Marx, *Din Üzerine*, Karl Marx, Friedrich Engels, *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, Karl Marx, Friedrich Engels, *Bir Zamanlar Avrupa'da*, John Berger, *Leylak ve Bayrak*, John Berger, *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*, Leo Huberman, *Yazıcı Bartleby*, Herman Melville, *Kayıp Kız*, David Herbert Lawrence, *Yurtsuzların Ülkesi*, Dugmore Boetie, *Lenin ve Felsefe*, Louis Althusser (Bülent Aksoy ve Erol Tulpar ile birlikte), *Yanya Sultanı - Tepedelenli Ali Paşa*, William Plomer, *Jön Türk*, Ahmet Mithat, *Lorca'nın Öldürülüşü*, Ian Gibson, *Tarih Bilinci*, Arnold Toynbee, *Marx'ın Sanat Felsefesi*, Mikhail Lifshitz, *Sosyalizm*, Bertrand Russell.

İÇİNDEKİLER

Önsöz: İkinci Gelişler	7
Oğuz Atay: Biyografi	11
Anlatı Yöntemleri	21
<i>Tutunamayanlar</i> 'da Konu ve <i>Leitmotif</i> 'ler	37
<i>Tutunamayanlar</i> 'ın Yapısı	49
<i>Tutunamayanlar</i> ve "Metinlerarası" Tekniği: Değİnmeler, Göndermeler	63
<i>Tutunamayanlar</i> ve Siyasi Alegori	83
Teolojik Alegori ve İsa	103
Suçluluk ve Yargılanma	115
Söylem Parodileri	125
Dünya Edebiyatı ve Oğuz Atay	137
<i>Künstlerroman</i> olarak <i>Tutunamayanlar</i>	149
Oğuz Atay'da Mizah Çeşitleri	157

Oğuz Atay ve "Sol"	175
Selim Işık/Turgut Özben ilişkisi	181
Rüyalar ve Psikoloji	193
Oyun	201
Oğuz Atay ve Kadınlar	213
İntihar	229
Bitirirken	237

Önsöz: İkinci Gelişler

Bazı yazarların, sanatçıların kendilerinin değil de eserlerinin “kariyer”ini anlatmak için “dünyaya iki kere gelmek” metaforu kullanılabilir. “Birinci geliş” sanatçının kendi hayatı içinde kalan bölümdür. Bir de, onun hayattan ayrılmasından sonra dünyanın eserlerine bakması faslı vardır ki, “ikinci geliş” de bunu anlatır. Örneğin Van Gogh: hayatı boyunca topu topu tek bir kişinin bir resmini satın aldığı söylenir ve gene topu topu tek bir kişinin onun resimleri hakkında yazdığı. Başarısızlık ve mutsuzluğun tıka basa doldurduğu hayatını gene “yarı başarılı” sayılacak bir intiharla noktaladı. 37 yaşındaydı.

Sonra, o zamana kadar durgun kalmış bazı çarklar işlemeye başladı. Birileri daha önce de görüp başlarını çevirdikleri bu resimlerde olağanüstü bir ressam olduğunun farkına vardılar. Haber yayıldı: “Van Gogh diye müthiş bir ressam var.” Bu, “ikinci geliş”ti.

Bugün dünya çapında anket yapılırsa, “En beğendiğimiz ressam kim?” diye sorulsa, milyonlarca kişi “Van Gogh” diyecektir.

Bir resmine dünyanın parasını ödemeye hazır yığınla zengin vardır, ama satacak yoktur – aynı nedenle.

Georges Bizet *Carmen*'i besteledi. Hakkında söylenmedik ağır söz kalmadı. Musikisi başarısız, operanın bütünü “ahlâsız” bulundu. Bizet 37 yaşında öldüğünde *Carmen*'in bugün eriştiği şan ve şöhreti herhalde aklından geçirmemişti.

Böyle dünya kadar anekdot anlatabiliriz, anlatılabilir, çünkü bu durum sanat tarihinde istisna değil, neredeyse kuraldır. Yaşarken kitlelere ulaştığını görmüş sanatçıların çoğunun da böyle bir kırgınlıkla geçmiş gençlikleri vardır.

Oğuz Atay da birinci ve ikinci gelişleri arasında ciddi fark olan yazarlardan biri. Türkiye’de okurun karşısına, 1968’de yazmaya başladığı *Tutunamayanlar* adlı romanıyla, 1971’de çıktı (Sinan Yayınları). Kitap henüz manuskri halindeyken TRT’nin açtığı roman yarışmasına girmiş ve “Roman Başarı Ödülü” almıştı. Bu olayla ilgili, arkadaşı olan Cevat Çapan’ın jüride bulunan Adnan Benk’in dikkatini bu kitaba çektiği söylenir. “Mütevazı” bir ödüldü ama eserin kitap olarak yayımlanması kararında olumlu bir rol oynamış olabilir.

Tutunamayanlar iki cilt olarak yayımlandı ve genel okur tarafından benimsenmedi. Hakkında çıkan birkaç eleştiri yazısı da Oğuz Atay’ın bu romanıyla ortaya koyduğu sanatsal emeğin değerini kavramış gibi görünmüyordu; ama herhalde okurun ilgisizliği daha incitici olmalıydı. Oğuz Atay’ın sitemi belleğimde çınlar hep: “Ben buradayım sevgili okuyucum, sen neredesin?”

Sonra, 1984’te, *Tutunamayanlar* yeniden basıldı (İletişim Yayınları). Basılmasıyla birlikte, bir “best-seller” oldu. Derken öteki kitapları da basıldı. *Tutunamayanlar* kadar olmasa dahi, onlar da çok satıldı, çok okundu. *Tutunamayanlar*’da tekrarlanan bir tema olan “ikinci geliş”, Oğuz Atay’ın Türk edebiyatında nerede duracağını belirledi. Romanda Turgut

Özben, İsa gibi Selim Işık'ın da dünyaya ikinci kere geleceği üstüne birçok yarı mizahî “kehanet”te bulunmuştur. “İkinci geliş”inde insanlar onun ne demek istediğini anlayacaktır. Bu kehanet, Oğuz Atay'ın kendisiyle ilgili olarak, *tuttu*. Oğuz Atay artık bir “kült-yazar” olmuştu. 1971 ile 1984 arasında uzun bir zaman geçmiş değil, ama bu kısa süre içinde Oğuz Atay ölmüştü (o da genç yaşta, 43 yaşında). Dolayısıyla, güldür güldür gelen bu “Buradayız!” cevabı Oğuz Atay'ın kulağında çınlamadı; böyle olacağının bir sinyalinin de alamamıştı.

Bu, bence, bir “tragedya”. Anlaşılacağının ve sevileceğinin hiç değilse birkaç ipucunu yaşarken görmeyi hak eden bir yazar ve bir insandı. Ama böyle olamadı. “Tragedya” dediğimiz durum, “yapacak bir şey yok” dediğimizde geçerli olan durumdur.

Turgut Özben Selim'in ölümünü düşünürken (zaten bunu durmadan yapar) aklından şöyle şeyler geçer: “Daha öleli bir ay bile olmadı. Belki de ölmedi. Onu göremiyorum: o kadar. Diyelim ki Afrika'ya gitti. Uzak bir ülkeye.”

Ben de şimdi “epey uzak bir ülkeye” giden Oğuz Atay'a ta 1972'den beri duran borcumu ödemek, yani bunca yıldır yazamadığımı yazmak üzere, nihayet işe giriyorum. *Tutunamayanlar* niçin bence Türkiye'de yazılacalmış “en büyük roman”dır, bunu açıklamaya çalışacağım.